

En fynsk kirketyv ved navn Peder Jensen

Af Ole Nederland

Lejlighed gør tyve – sådan er det i dag, og sådan har det vel altid været, men i tider med stor fattigdom kan man undre sig over, hvem der kan have haft lejlighed til at stjæle hvor.

Kirkerne lader imidlertid til at have været en tillokkelse for mange – så at sige et nøddepot, når nøden var allerværst. Var man modig nok, må det formodes, at man her natten igennem har haft det hele for sig selv, forudsat at man ellers kunne skaffe sig adgang. Landsbyfolkene har holdt sig i den varme seng, og har de endelig hørt det pusle fra kirken omkring midnat, er de krøbet et ekstra stykke ned under dynen. Mange uhyggelige kirke- og kirkegårdshistorier har fået næring ved røveres frie spil i kirkerne efter solnedgang.

»Skalk« 1986 omtaler en kirketyv fra Ørriidslev ved Horsens, som 1635 blev taget på fersk gerning. Og det skete ved nattetid, så helt sikker kunne man åbenbart alligevel ikke være. På den anden side kom det i retten frem, at slynglen havde en 40-årig karriere bag sig inden pågribelsen. Det var alterkalke og diske, der interesserede ham, og i øvrigt både alterduge og messehageler. I alt indrømmede han 73 røverier, da han blev stillet for herredstinget i Vor. Intet under, at hans straf blev galge og gren.

Samme kilde nævner en kone, som i Sdr. Tranders ved Ålborg havde ranet messesærk, alterforhæng og en del af alterdugen. Også hun endte i galgen, og heller ikke det kan undre. Nok havde hun kun tilstået tyveriet det ene sted, men indbrud i kirker var århundrederne igennem en af de forbrydelser, som medførte den hårdeste straf. Og logikken er let at se: Som ved majestætsforbrydelser var det en ophøjet institution, der røstes ved. I tilfældet kirkerne er det givet, at overtroen desuden har gjort dem særlig ubevogtede og medført et særligt behov for lovens mest højtråbende trusler. Overensstemmende hermed går der en lige linie fra kong Valdemars Jyske Lov til Chr. V's Danske i den slags sager. Ganske vist indså man i 1600-årene, at retten rundt i landet gik for vidt i sin galgeniver, – lensmændene fik 1620 pålæg om,

at småtve ikke måtte hænges, men i stedet skulle sendes på tvangsarbejde i København; i 1636 bebrejdede en forordning, at man fortsat hængte alt for mange. Men dette angik ikke kirkerøvere, om hvem Chr. V's Danske Lov (1683) befalede, at de skulle straffes med støjle og hjul ved rov af kirkens penge, hellige kar eller ornament. Gjalddt røveriet andre af kirkens ejendele under lås eller lukkelse – alterklæder, lysestager eller kroner – var straffen galgen. Kun i tilfælde, hvor ranet begrænsede sig til en lysearm, en stolelås eller et hængsel, kunne man slippe med kagen og Bremerholms jern på livstid.

Hele denne indledning skal forberede en fynsk historie om kirkerøveren *Peder Jensen*, som helt klart havde gjort sig fortjent til alt det værste, da han blev fanget 1663 og -64, men alligevel slap med livet i behold.

Historien vil her blive søgt fortalt, så den er til at forstå, men det er svært, for herredsskriver Carsten Iversen fra Odense holdt sig loven efterrettelig, da han 28. marts 1664 sad i Bjerge herreds tinghus og refererede. Hans nedskrivning er så rodet, at han simpelthen kun *kan* have fulgt fremstillingen i al dens forkludring af enhver kronologi. Og det var dét, han skulle, idet der var forbud imod først at gøre optegnelser efter hjemkomsten.

Når historiens hoved og hale er fundet, må beretningen imidlertid komme til at lyde som følger:

Der var engang en langelænding. Hans navn var Peder Jensen, og han boede i Laffuenskiøbing. Sådan er byen omtalt, og sådan hed Rudkøbing engang – »Langelandskøbing« udtalt på langelandsk. Det vides, at han havde en boslod (andel af bolig, som man har fælles med en anden), men ellers har det nok været småt med, hvad han ejede. Omtalen 1664 gør det troligt, at vi er i årene omkring svenskekrigene. Halvdelen af Rudkøbings huse og gårde lå i ruiner, da svenskerne var væk. Den udplyndrede præst i Tryggelev bogførte 1660, at nogle hundrede af hans sognefolk var døde af hunger. Talrige forarmede drog af sted på tiggeri, og der er beviser for, at enkelte nåede helt til Tyskland. Efter de barske krigsår fulgte isvintre uden forråd, og somrene var så varme og tørre, at der kom misvækst. På Østfyn fortæller herredssyn, at markerne 1661 ikke nær var tilsæede, og de af bønderne, som havde fået noget i jorden, kunne dårlig regne med at få deres sæd igen. Somme steder kunne der knap opbindes et neg.

Peder Jensen var blandt dem, der drog ud, og næste sted i kronologien bliver, at han dukkede op i Nørre Snede, hvor han begik kirketyveri. Udbyttet var præstens messesærk og en bog. Man véd, at mange

fra Rudkøbing var gode læsere allerede i de år, og Peder må i modsætning til de tidligere nævnte røvere have kendt til litteraturens handelsværdi.

Men det gik galt for ham ved dette indbrud, idet han blev pågrebet og sat i fængsel på Silkeborg. Det var ridefogeden herfra, som fungerede som anklager på Vrads herredsting. I tingbogen kan man selv læse, hvad der passerede, anføres det; men til uheld for os er Vrads tingbog for netop 1662–63 gået tabt.

Den idømte straf kendes imidlertid. Den var naturligvis hængning, og stedet for dens udførelse har været galgen i Nr. Snede sogn.

Og her kommer så allerede den første og mærkeligste pointe: Det fortælles, at Peder faktisk hang i galgen, men at strikken brast!

Årsagen er totalt overladt til fantasien, men mon man nogen sinde har set noget lignende? – Ridefogeden har i hvert fald været tydeligt overrasket og vel næppe vidst, hvad han skulle stille op. Men så læser man hans beslutning: Da Peder var faldet ned, befalede fogeden mestermanden at skære ham fri, og der blev sågar lyst kongens fred over ham.

»Og så gik han, hvor han ville sin gang,« tilføjes det næsten poetisk.

Kongen havde benådningsret, men situationen var ikke til langvarige korrespondancer. Fogeden har helt klart været henvist til at improvisere. Og hvad gør man i tider med overtro, når man ser, at selv strikken ikke vil bide? Trolddom eller guddommeligt tegn, – al verdslig magt er forekommet brudt.

Slap en tyv for at blive hængt, var det almindeligt, at han blev brændemærket eller fik et øre skåret af. Så ville næste pågribelse uvægerligt medføre kort proces, og staklen kunne bestandig mindes om, hvad der ventede ham. Men ikke engang dét overgik Peder, – det var kongens fred, han fik, et begreb, som man talte meget om i 1600-årene. Da »Danske Lov« 20 år senere trådte i kraft, kom denne fred til at gælde alle, som efter en forbrydelse havde betalt pålagte bøder: Parterne var kvit.

Peder huskede i marts 1664 ikke, om han nogen sinde fik leveret tyvekosterne tilbage. Man tør gætte.

Hvordan har den fredlyste Peder selv opfattet udgangen af det østjyske eventyr? – Afskrækket fra at røve i kirker er han i hvert fald ikke blevet. Strengt taget var han vel endda bekræftet i en tro på, at højere magter stod ham bi. Hvad hans synderegister indtil pågribelsen har omfattet, står hen i det uvisse, men det er tidsfæstet, at han omkring marts 1663 begik et røveri i Nørre Broby kirke. Det kan have været på vej til Jylland. Her var det lysene og alterklædet, det gik ud over, og

han tilstod senere, at de var solgt til Anne Christoffer Skomagere uden for Nørre Port i Odense.

Efter tilbagekomsten fra Jylland var han et vend inde i Fjelsted kirke, hvis dørlås han brød op med en stump vindestang. Han slap derfra med messehagel og messesærk; den sidste rev han i tre stykker, hvorefter et afsattes til en kvinde i »Grydtzvad« for en mark. Resten gemte han, til han næste gang passerede Odense. Da kiggede han ind hos Kirsten Faaborig i Gravene og kom af med de to af stykkerne foruden messesærken og de små sølvsnore, der havde været om messehagelen. Alt dette indbragte ham 2½ mark. De brede border – 29 stykker i alt – gik til en kræmmer i Overgade – ham, der havde butik lige over for en skomager.

Efter udsagn fra Peder selv havde han ikke på noget tidspunkt været i ledtog med andre, og de, som havde aftaget hans varer, havde bestemt ikke vidst, at det var tyvekoster, de købte. De havde dog heller ikke spurgt. Peder var helt igennem en hæderlig tyv, der ikke ønskede andre i fedtefadet. Om der sidenhen alligevel blev en sag ud af det mod kræmmeren i Overgade, Kirsten i Gravene eller Anne ved Nørre Port, er ukendt, men hælerisager forsøgtes gennemført andre steder, dog ofte uden held.

Fra Odense gik turen mod Kerteminde, og skal alle opgivelser bringes til at passe, var det onsdag d. 9. marts, at Peder var nået til Drigstrup. Her brød han ind i kirken, hvor han forgreb sig på den forgyldte sølvalterkalk og messesærken. Derimod tog den bogligt orienterede tyv ikke kirkens eksemplar af Chr. III's bibel, som enten allerede var taget eller også har været ham for tung. En anden tyv stjal den imidlertid omkring samme tid, – først i 1941 fandtes den kolossale bog ved et mærkværdigt tilfælde i Sønderjylland, hvorfra den er tilbagekøbt og i dag grundigt forvaret.

Nu nærmer vi os enden på historien, men tilbage står endnu pointe nr. 2.

Der var en af drigstrupperne, som anede uråd den tidlige morgen, da Peder var på spil, og kort efter måtte Peder nok en gang se sig fanget. Drigstrup kirke var kongens, og før retten kunne sættes, måtte den pågrebne tilbringe et par uger i fængslet på den kongelige gård (Sct. Hans kloster). Her indfandt to udmeldte Munkebo-mænd sig 14. marts og forlangte hans fremmøde på herredstinget i Kølstrup d. 28.

Der var trængsel i det langhalmtækkede tinghus¹ den mandag morgen, da Peder og ridefogeden fra Odensegård var blandt de tilstedeværende, – flere end 30 personer blev nævnt i tingbogen, fordi de havde ombud i denne sag eller en af de øvrige.

Fogeden fra Odense oplæste anklagen mod Peder, og skal man tro referatet, henviste han til kongeligt brev af 2. marts 1664, da han udmålte straffekravet. Sagen er mystisk, for der eksisterer ikke kongeligt rescript fra den dato eller andet, som kunne passe. Da kirken i Drigstrup var kongens, er det sandsynligt, at sagen er forelagt i København, men et personligt brev af 2. marts kan ikke være afsendt af den gode grund, at Peder ved månedens begyndelse endnu ikke var nået til Drigstrup. Konklusionen er, at skriver Iversen har hørt forkert.

Men indholdet må vel i så fald have været, at Peder skulle hænges?

Også forkert! – Afgørelsen var i stedet en inddragelse af Peders boslod i Rudkøbing, tilbagelevering til kirken af tyvekosterne² og så i øvrigt synderens oversendelse til Bremerholms jern. Hvilket i realiteten var en benådning!

De otte udmeldte tingmænd fra herredet havde ikke andet at gøre end at gentage præmisserne nævnt af fogeden og så fremsige den dom, som egentlig allerede var fældet.

Går man ud fra, at denne ende på historien virkelig hænger sammen med en særlig kongelig afgørelse, er der kun én mulig konstatering: Galgen som straffemulighed har været frygtet i dette specielle tilfælde.

Frederik III var mere overtroisk end Peder Jensen.

Litteratur:

Bjerger herred, Fyn: Tingbog 1663–66 (Landsarkivet for Fyn).

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie, (Rosenkilde og Bagger, 1979).

Kongelige Forordninger (Rigsarkivet).

Mundtlige oplysninger fra J. Vedby Jørgensen, Drigstrup.

Noter

1. Der har hersket nogen tvivl om placeringen af Bjerger herreds tinghus i tiden indtil sammenlægningen med Aasum og Vindinge 1686. Om stedet vidner imidlertid flere tingnotater, således 13. april 1663. Enkelte detaljer om husets udseende findes 12. oktober 1663.
2. Som et kuriosum kan nævnes, at der knap 6 måneder efter sagen med Peder Jensen holdtes syn over Drigstrup kirke, og at det blev noteret, at skabet, som alterklæder, kalk og disk opbevarede i, skulle »forfærdiges på låger og låse« (tingbogen 19. september 1664).